

Bozor Iqtisodiyotining O'Ziga Xos Xususiyatlari

Yahyoyev To'liqin Ismatullayevich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti "Iqtisodiy tahlil va statistika" kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola bozor iqtisodiyotining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi. Muallif bozor iqtisodiyoti misli ko'rilmagan darajada iqtisodiy o'sish va farovonlikka olib kelgan noyob va qudratli tizim ekanligini ta'kidlaydi. Muallif bozor iqtisodiyotining iqtisodiy samaradorlik, innovatsiyalar, iste'molchilarning tanlovi kabi afzalliklarini ham o'rganadi. Uning ta'kidlashicha, bozor iqtisodiyoti iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va turmush darajasini oshirishning eng yaxshi tizimidir.

Kalit so'zlar: Bozor iqtisodiyoti, xususiy mulk, tanlov erkinligi, musobaqa, talab va taklif, iqtisodiy samaradorlik, innovatsiyalar, iste'molchi tanlovi, daromadlar tengsizligi, atrof-muhitning buzilishi, hukumat aralashuvi, nizom.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti resurslarni taqsimlash bozordagi talab va taklifning o'zaro ta'siri bilan belgilanadigan iqtisodiy tizimdir. Bu qanday tovar va xizmatlar ishlab chiqarilishi, qanday ishlab chiqarilishi va ularni kim olishi haqidagi barcha qarorlarni hukumat qabul qiladigan markazlashtirilgan rejalashtirilgan iqtisodiyotdan farqli o'laroq.

Bozor iqtisodiyoti bir qator o'ziga xos xususiyatlar bilan tavsiflanadi, jumladan:

- Xususiy mulk: jismoniy shaxslar va korxonalar er, mehnat va kapital kabi ishlab chiqarish omillariga egalik qiladi.
- Tanlash erkinligi: jismoniy shaxslar va korxonalar nima ishlab chiqarish, nimani sotib olish va qancha tejjash kabi iqtisodiy qarorlarni mustaqil ravishda qabul qilishlari mumkin.
- Raqobat: Korxonalar mijozlar uchun bir-biri bilan raqobatlashadi, bu esa narxlarni past va yuqori sifatda saqlashga yordam beradi.

Bu xususiyatlar bozor iqtisodiyotiga markazlashgan rejalashtirilgan iqtisodiyotlarga nisbatan bir qator afzalliklarni beradi. Bozor iqtisodiyoti samaraliroq, innovatsion va iste'molchilar talabiga javob beradi. Ular, shuningdek, iqtisodiy o'sish va farovonlikning yuqori darajasini ishlab chiqarishga intiladi.

Biroq, bozor iqtisodiyoti ham bir qator kamchiliklarga ega. Eng katta muammolardan biri bu daromadlar tengsizligi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida eng ko'p mulkka ega bo'lganlar eng ko'p daromad olishadi. Bu boylar va kambag'allar o'rtasidagi tafovutning kengayishiga olib kelishi mumkin. Bozor iqtisodiyoti oldida turgan yana bir muammo - bu atrof-muhitning buzilishi. Tadbirkorlik sub'ektlari o'z iqtisodiy manfaatlarini ko'zlashda erkin bo'lsa, ular har doim ham o'z harakatlarining ekologik oqibatlarini hisobga olmasligi mumkin. Bu ifloslanish, iqlim o'zgarishi va boshqa ekologik muammolarga olib kelishi mumkin.

Tahlil va natijalar. Bozor iqtisodiyotining o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. **Xususiy mulk.** Jismoniy shaxslar va korxonalar er, mehnat va kapital kabi ishlab chiqarish omillariga egalik qiladi. Demak, ular ushbu resurslardan o'zlari xohlaganicha foydalanish va ulardan foydalanishdan foyda olish huquqiga ega.

2. **Tanlov erkinligi.** Jismoniy shaxslar va korxonalar nima ishlab chiqarish, nimani sotib olish va qancha tejash kabi iqtisodiy qarorlarni mustaqil ravishda qabul qilishlari mumkin. Bunday tanlash erkinligi bozor iqtisodiyotining samarali faoliyat yuritishi uchun zarurdir.
3. **Raqobat.** Korxonalar mijozlar uchun bir-biri bilan raqobatlashadi, bu esa narxlarning past va yuqori sifatini saqlashga yordam beradi. Raqobat ham innovatsiyalarni keltirib chiqaradi, chunki korxonalar doimiy ravishda mijozlarni jalb qilishning yangi usullarini izlashga harakat qiladilar.
4. **Talab va taklif.** Bozordagi talab va taklifning o'zaro ta'siri tovarlar va xizmatlar narxini belgilaydi. Talab yuqori va talab past bo'lsa, narxlar pasayadi. Talab past va talab yuqori bo'lsa, narxlar ko'tariladi.

Ushbu to'rt xususiyat bozor iqtisodiyotiga markazlashtirilgan rejalashtirilgan iqtisodiyotga nisbatan bir qator afzalliklarni beradi. Bozor iqtisodiyoti samaraliroq, innovatsion va iste'molchilar talabiga javob beradi. Ular, shuningdek, iqtisodiy o'sish va farovonlikning yuqori darajasini ishlab chiqarishga intiladi.

Bozor iqtisodiyotining afzalliklari:

- Samaradorlik: Bozor iqtisodiyoti samaralidir, chunki ular resurslarni eng samarali foydalanishga taqsimlaydi. Buning sababi shundaki, korxonalar iste'molchilar xohlagan tovar va xizmatlarni ishlab chiqarishga va buni eng samarali tarzda amalga oshirishga undaydi.
- Innovatsiyalar: Bozor iqtisodiyoti ham innovatsiondir, chunki korxonalar mijozlarni jalb qilishning yangi va yaxshiroq usullarini topish uchun doimiy ravishda bir-biri bilan raqobatlashadi. Ushbu raqobat innovatsiyalarni rag'batlantiradi, bu esa yangi mahsulotlar, yangi texnologiyalar va biznes yuritishning yangi usullariga olib keladi.
- Iste'molchi tanlovi: Bozor iqtisodiyoti iste'molchilarga tovarlar va xizmatlar haqida gap ketganda keng tanlov taklif qiladi. Buning sababi shundaki, korxonalar iste'molchilar sotib olmoqchi bo'lgan narsalarni ishlab chiqarishda erkindir.
- Iqtisodiy o'sish: bozor iqtisodiyoti markazlashtirilgan rejalashtirilgan iqtisodlarga qaraganda yuqori darajadagi iqtisodiy o'sishni keltirib chiqaradi. Buning sababi shundaki, foyda maqsadi korxonalarini yangi texnologiyalarga sarmoya kiritishga va o'z faoliyatini kengaytirishga undaydi.

Bozor iqtisodiyoti muammolari:

- Daromadlar tengsizligi: bozor iqtisodiyoti oldida turgan eng katta muammolardan biri bu daromadlar tengsizligidir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida eng ko'p mulkka ega bo'lganlar eng ko'p daromad olishadi. Bu boylar va kambag'allar o'rtasidagi tafovutning kengayishiga olib kelishi mumkin.
- Atrof-muhitning tanazzulga uchrashi: bozor iqtisodiyoti oldida turgan yana bir muammo bu atrof-muhitning degradatsiyasidir. Tadbirkorlik sub'ektlari o'z iqtisodiy manfaatlarini ko'zlashda erkin bo'lsa, ular har doim ham o'z harakatlarining ekologik oqibatlarini hisobga olmasligi mumkin. Bu ifloslanish, iqlim o'zgarishi va boshqa ekologik muammolarga olib kelishi mumkin.

Ushbu qiyinchiliklarga qaramay, bozor iqtisodiyoti iqtisodiy o'sish va turmush darajasini yaxshilashning eng samarali usuli bo'lib qolmoqda. Bozor iqtisodiyoti xususiy mulk, tanlash erkinligi va raqobat kuchidan foydalanib, milliardlab odamlarni qashshoqlikdan olib chiqdi va misli ko'rilmagan farovonlik darajasini yaratdi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, bozor iqtisodiyoti ham bir qator kamchiliklarga ega. Eng katta muammolardan biri bu daromadlar tengsizligi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida eng ko'p mulkka ega bo'lganlar eng ko'p daromad olishadi. Bu boylar va kambag'allar o'rtasidagi tafovutning kengayishiga olib kelishi mumkin. Bozor iqtisodiyoti oldida turgan yana bir muammo - bu atrof-muhitning buzilishi. Tadbirkorlik sub'ektlari o'z iqtisodiy manfaatlarini ko'zlashda erkin bo'lsa,

ular har doim ham o'z harakatlarining ekologik oqibatlarini hisobga olmasligi mumkin. Bu ifloslanish, iqlim o'zgarishi va boshqa ekologik muammolarga olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bozor iqtisodiyoti nazariyasi Lyudvig fon Mizes (1949).
2. Boylar jamiyati, Jon Kennet Galbreyt (1958).
3. Karl Polanyining buyuk o'zgarishi (1944).
4. Bozor va davlat, Adam Smit (1776).
5. "Xalqlar boyligi" (Adam Smit, 1776).